

Sõnadest sätteks ehk Ühe eelnõude toimetaja juhu(arvamus)uuring¹

Heike Olmre

Siseministeriumi keeleteoimetaja

Kord läksid õigusnõunik, sisunõunik ja keeleteoimetaja baari. Baari nimi oli Ministerium. Baar ujutas üle sadadest ja sadadest dokumentidest. Kui paberijanu parasjagu kustutatud, hakkas kerkima esile kord ühtesid, kord teisi sõnumeid. Saabus murdeline hetk: üks headest töökaaslastest avas suu – ma ei hakka tunnistama, et see olin mina – ja ütles: „Ma saan sellest aru, aga ... mul on üks küsimus.“ Ja sellest kogu jama alguse saigi!

See on tõsine (nalja)asi, sest nalja taga naerab tõsiasi: õigusloometrall ja ühiskondlike kokkulepete trall laiemalt sai alata siis, kui esimene inimene otsustas küsimärki pruukida. Samamoodi peab enne, kui säte saab sündida, olema mingi küsimärk-küsimus-küsitavus – mingi lahkheli selle vahel, kus me oleme ja kus tahaksime olla või kus usume end olevat, aga millele praktika pidevalt vastu räägib. Igal juhul tähendab see, et ees terendab siht ning meil tuleb oma kodinad kokku pakkida, saapad jalga tõmmata ja teele asuda.

Järsku tuleb aga välja, et kuigi oleme püha indu täis ja valmis astuma hakkama, ei ole meil veel saapaidki. Ja siis tuleb välja, et meie siht on nii kaugel, et meil on vaja vähemalt jalgratast. Ja siis tuleb välja, et teed lõikab jõgi, ja me peame hakkama paati ehitama. Ja samal ajal kui me paati ehitame, sajab lumi maha ja meil on vaja suuski. Ja siis selgub, et keegi meist ei oskagi suusatada, ja me peame kuskilt mõne kelgu ka välja võluma.

Hea õigusloome – jättes hetkeks kõrvale ülereguleerimise ja bürokraatia – algabki sealt, kus avastame, et meil neid vahendeid ei ole ja meil ei ole neid ka kuskilt kohe võtta. See tähendab, et peame hakkama neid vahendeid ise valmistama. Kui muud viisid ammendatud, sünnib õigusloome, kus need vahendid – need saapad-jalgrattad-paadid-suusad-kelgud – ongi sätted².

Mida on sätte valmistamiseks vaja?

Palju asju kahtlemata. (Ja ka mitteamasju.) Alustuseks näiteks viisainsust:

- 1) küsimus,
- 2) meetod,
- 3) kontekst,
- 4) aeg ja
- 5) koostöö(tajad).

¹ Artikkel on kivistis 2024. aasta 1. novembri õiguskeelepäeva ettekandest „Mul on üks küsimus ehk sõnadest sätteks“. Olen seda õige pisut, kuid mitte ülemäära kirja(likule)keelele kohandanud, vahetanud natuke näitestikku ja pikkinud tagasi paar pisiasja, mille jätsin ajapiirangu tõttu ettekandest välja. Artikkel põhineb minu kogemusel ja hetkearusaamadel ning ei pruugi laiemaid seisukohti peegeldada. Minu tänusõnad Justiitsministeriumi õiguskeelepäeva korraldustoimkonnale, et kutsusite mind ettekannet pidama, ja muidugi kõigile kuulajatele tähelepanuküsimuste-tagasiside eest!

² Kasutan artiklis *sätet* (tekst), mitte *õigusnormi* (reegel), kuna keskendun sellele, *kuidas*, mitte mida sätestatakse.

Küsimus ütleb, mida on vaja lahendada. Näiteks võime ühiskonnana pidada oluliseks, et kui kellegi elu on ohus, saaks ta abi ka juhul, kui ees seisab lukustatud uks. Samas võib praktikas tekkida muu hulgas küsimus, kas kiirabi või pääste võib abivajaja aitamiseks ukse maha murda, ja kui võib, kes ostab pärast uue ukse. Et vastus oleks võimalikult üheselt selge, on vaja see õigusaktis kokku leppida ehk sätestada.

Kuidas sätestada?

Kui eelnõu koostajad on teinud ära tohutu töö, sealhulgas kaalunud küsimust ja lahendusi ning kaasanud asutusi-huvirühmi, seisab sätte tööversioonil ees peale juriidilise kvaliteedi kontrolli keeleteoimetuselavaproov. Sõnad jõuavad minuni. Kuskil kauges ajunurgas – nüüdseks tihti teadvustamata – helisevad mul kellukesed, nagu:

Eelnõu tuleb koostada, kasutades seadusele omast sõnastusstiili ja terminoloogiat, mis peab koostaja ja keeleteoimetaja koostöö tulemusena tagama lihtsuse ja täpsuse, õige rõhuasetuse, ühetaolise tõlgendamise ja sellega seadusandja mõtte esitamise adressaadile parimal võimalikul viisil.³

Kellamängutemplisse on selleks pandud püsti ka neli tugisammast: hea õigusloome sõnastus-põhimõtted (ALTÜ):

- 1) adekvaatus,
- 2) lakoonilisus,
- 3) trafaretsus ja
- 4) üldarusaadavus.⁴

Adekvaatsusest

Mis on adekvaatus? Ladina keel vastab: võrdne millegagi või vastav millelegi.⁵ Mis peab aga vastavuses olema? Väljendus ja sisu. Vahend ja siht. Adekvaatsuspõhimõte tähendab, et iga säte peaks täpselt ja täielikult edastama mõtet, mida väljendada tahetakse. Vältida tuleks mitmetähenduslikkust ja mitmetõlgendatavust, ka olukorras, kus keel on olemuselt mitmetähenduslik ja inimesed olemuselt tõlgendusaltid olevused.

Näiteks lugesin ühes eelnõus sellist rakendussätet:

- (a) Käesoleva määruse §-des 11 ja 12 nimetatud ohutuskujud kehtivad uutele rajatavatele hoiukohtadele.⁶

Olles lugenud ülejäänud eelnõu ja ka seletuskirja, tiirlesid mul seda toimetades peas näiteks järgmised mõtted.

- **§-des 11 ja 12** – kas viide on piisavalt täpne, arvestades, et §-s 12 „Hapniku hoiukoht ja selle kuja“ ei ole nõuded ainult kujale, vaid ka näiteks hapnikuballoonile?

³ [Normitehnika käsiraamat](#), lk 40.

⁴ Kasutan siin võimalust piielda neid põhimõtteid läbi enda kogemusprillide. Neid on lühidalt selgitatud ka [normitehnika käsiraamatus](#) (lk 41–42). Sellest artiklist leiab kõigest minu tõlgenduse.

⁵ Ladina eesliide *ad + aequus* (ee *võrdne*). [Adequate](#). – Online Etymology Dictionary. Vaadatud 09.01.2025.

⁶ Igas eelnõus on märkimisväärset, mida oleme koos õigus- ja sisunõunikega nuputanud. Seega olen valinud eelnõud, millest näiteid võtta, puhtjuhuslikult.

- **ohutuskujad** – kas *ohutuskuja* sobib, kui mujal eelnõus on *kuja* (ehitiste vahel) ja *ohutu kaugus* (seadmete vahel)? Kui sobib, kuidas see *kujast* erineb?
- **uutele rajatavatele** – kui need kaks sõna ei ole siin samatähenduslikud, mida on vaja eristada?
- **hoiukohtadele** – kas *hoiukoht* on täpne, arvestades, et viidatakse ammoniaagirajatisele ja hapniku hoiukohale? Kas seda on vajalik ja mõistlik katusterminina kasutada?
- Mis ajast alates arvestatakse, kas hoiukoht on uus või rajatav?⁷

Pärast parandusi jõudis see säte Riigi Teatajasse sellisena:

- (b) Paragrahvi 12 ja § 13 lõikeid 1–4 ei kohaldata ammoniaagirajatisele ja hapniku hoiukohale, mis ehitati või mille ehitamist alustati enne käesoleva määruse jõustumist.⁸

Lakoonilisusest

Lakooniline sündis Vana-Kreekas Lakoonias. Räägitakse, et kord ähvardas Vana-Makedoonia kuningas Philippos II spartalasi, et kui ta Lakooniasse sisse tungib, teeb ta nad maatasa. Spartalased, tundud oma sõnavõttude tabavuse poolest, vastasid ühe sõnaga: „Kui.“⁹

Lakoonilisuspõhimõtte tähendabki, et säte peaks olema võimalikult tabav. Ei piisa kõigest lühidusest, vaid lühidus peab olema täpsuse, täielikkuse ja ühemõttelisuse ehk adekvaatsuse teenistuses. Niimoodi võib lakoonilisusest mõelda kui omamoodi adekvaatsuse vasallist.

Mõnikord võib juhtuda, et iga sõna ei suuda oma olemasolu sättes õigustada. Näiteks:

- (c) Ohtlikud ained ladustakse [*sic!*] vastavalt ohtlike ainete ühtesobivusele. Ohtlike ainete ühtesobivus on toodud käesoleva määruse lisa 2.¹⁰

Kui kehtestasime määruse uue tervikteksti, sai sama mõtte toimetuses uue kuue:

- (d) Ohtlikku ainet ladustatakse lisa 3 „Ohtlike ainete ühtesobivus“ kohaselt.^{11,12}

⁷ Õiguskeelepäeval sain küsimuse, kas see näide ei kaldu sisu poole ja kas on keeleteimetaja ülesanne kõike loetletud märgata. See on väga hea tähelepanek – olen ka ise korduvalt mõelnud, kust jookseb piir sisu ja väljenduse vahel. Kuigi siin ei mahu seda pikemalt lahkama, ei jää tähelepanu toimetuses sättel peatuma tingimata sisu tõttu – kuigi ka see võib juhtuda –, vaid kui miski eelnõu kooskõlapildist silma torkab. Nii võib eelnõude toimetuses erineda mõnest muud tüüpi keeleteimetustest – seetõttu kasutangi artiklis pigem laiemat sõna *toimetaja*. Samas on ka eelnõude toimetaja prioriteet alati väljendus ja ei saa eeldada, et ta pööraks tähelepanu sisu poole kalduvatele vastuoludele. See võib aeg-ajalt olla pigem lisahüve, kui asutusel on oma toimetaja, kes töötab samas valdkonnas ja soodsates koostöötingimustes. Samuti eeldab see mõistlikku toimetusaega. Oma osa on ka näiteks asutusesisesel töökorraldusel ja -koormusel, toimetaja kogemusel ja tööstiilil ning konkreetse olukorra koostöövõimalustel. Teiste eelnõude toimetajate kogetu võib mõistagi erineda.

⁸ Siseministri 27. mai 2024. aasta määrus nr 14 „Põlevmaterjalide ja ohtlike ainete ladustamise tuleohutusnõuded“. – [RT I, 29.05.2024, 2](#), § 14 lg 2. Paragrahvide nummerdus muutus eelnõus läbivalt muul põhjusel ja *käesolev* on üldjuhul kohustuslik ainult seaduse siseviidetes.

⁹ [Laconic](#). – Online Etymology Dictionary. Vaadatud 09.01.2025.

¹⁰ Siseministri 2. septembri 2010. aasta määrus nr 44 „Põlevmaterjalide ja ohtlike ainete ladustamise tuleohutusnõuded“. – [RT I 2010, 63, 468](#), § 7 lg 1.

¹¹ Selleni jõuab ka, kui alustada mitte lakoonilisusest, vaid muust normitehnikast. [Normitehnika käsiraamatu](#) (lk 81) järgi sisaldab esmaviide ka lisa pealkirja. Nii tuleks algvariandi teises lauses välja: „Ohtlike ainete ühtesobivus on toodud käesoleva määruse lisa 2 „Ohtlike ainete ühtesobivus“.“ See paitaks halle ajurakke ilmselt juba pisut tähelepanuväärsemalt. Alati on kasulik seega tunda ka teisi normitehnilisi nõudeid ja soovitusi.

¹² Siseministri 27. mai 2024. aasta määrus nr 14 „Põlevmaterjalide ja ohtlike ainete ladustamise tuleohutusnõuded“. – [RT I, 29.05.2024, 2](#), § 9 lg 1.

Võib olla ka vastupidi: mõnikord jääb tabavuseks sõnu puudu. Näiteks lugesin ühes eelnõus, et andmeid muudetakse *uute asjaolude ilmnemisel*. Nagu igapäevasuhtluses, mahub arusaamist ka sõnade vahele. Isegi konteksti teadmata mõtleme hõlpsasti juurde vähemalt: kui on põhjendatud vajadus. Siiski saab eelnõus targutada: kas ei ole elu pidev uute asjaolude ilmnemine, ja kui on, kas tasuks veel paar sõna sahtlitolmust pühkida?

Lakoonilisus viskab seega kinda mõlemale.

- Kas iga sõna on adekvaatsuseks vajalik?
- Kas mõni sõna on adekvaatsuseks puudu?

Trafaretsusest

Trafaretsus on minu tagasihoidmatu arvamuse kohaselt ALTÜ-põhimõtetest kõige libedam vend. Ta uinutab, jättes mulje, justkui kõik oleks väga lihtne – kasuta sama sõnastust nagu varem! –, kuid siis hakkab järsku kerkima kõhklusi nagu seeni pärast vihma.

Võõrsõnade leksikoni järgi on *trafaretne* ühest küljest üldtuntud ja teisest tüütuseni korratud.¹³ Siin on saanud õiguskeel vägevasti särada! Trafaretsuspõhimõtte tähendab aga tegelikult seda, et sätte sõnastamisel tuleks mõelda õigusakti ja ka õigustiku kui terviku peale ning hoida võimalikult ühtlast joont. Oluline on väljendada sama mõtet võimalikult samas sõnastuses, et vältida tõlgenduserinevusi.

Eriti oluline on terminitrafaretsus. Ei ole hea mõte, kui ühes sättes räägitakse *vahetust sunnist* ja teises *soojast käepigistusest*, kui politsei teguviis on sama. Paradoksaalselt on eriti lihtne komistada pisasjades. Näiteks on relvaseadusesse muudatustega sattunud paralleelvariandid *loa omaja*, *loa omanik* ja *luba omav isik* – erinevus, mis ei tundu olevat eesmärgipärane.

Samas ei saa eeldada, et iga erinevus on ebaühtlus. Terminit võib olla vaja näiteks lahku kirjutada: *juurdepääsuõigus*, aga *riigisaladusele juurdepääsu õigus*¹⁴. Samuti ei pea klammerduma kramplikult sõnaliigi külge. Näiteks võib paragrahvi pealkiri olla *isikusamasuse kontroll*. Selle asemel et lõikes automaatselt kirjutada *isikusamasuse kontrolli teostab*, tasub rõõmustada eesti keele paindlikkuse üle: sama mõtet annab edasi *isikusamasust kontrollib*.¹⁵

Üldjoontes ei ole liiga keeruline kopeerida kehtiva õigusakti sõnastust. Keerukam on säilitada seejuures paras annus skepsist. Valvsusel ei tohi lasta suikuda: trafaretsus ei aita tõlgendus-erinevusi vältida, kui sätte lugemine on ebamõistlikult pingutusrikas või kui juba kasutusel sõnastus ei ole piisavalt (üheselt) arusaadav.

¹³ [Võõrsõnade leksikon](#). 8., põhjalikult ümber töötatud trükk. Koost. E. Vääri, R. Kleis, J. Silvet, T. Paet, T. Rehemaa. Toim. T. Paet (peatoimetaja), T. Rehemaa, K. Kuusik, A. Mund, K. Kolk, Ü. Viks. Tallinn: Eesti Keele Instituut, Kirjastus Valgus, 2012.

¹⁴ Näiteks kirjutab sellistest juhtumitest eelmisel aastal Õiguskeeles mu Justiitsministeeriumi kolleeg **M. Koik**. [Kas seaduskeel saab olla korraga lakooniline ja trafaretne?](#) – Õiguskeel 2024/1, lk 1–5.

¹⁵ Terminilisusest kui tüve omadusest on kirjutanud näiteks **T. Erelt**. Terminiopetus. Tartu: Tartu Ülikool, 2007, lk 66–67.

Üldarusaadavusest

Üldarusaadavus on ALTÜ-põhimõtetest ainus omasõna ja tänu sellele eriti kõnekas õigusloome ligipääsetavuses ühiskonna kui terviku jaoks. Tihti seostatakse seda fraasiga *iga mõistlik inimene*. Nii palju kui võimalik peaks igal inimesel olema võimalus õigusaktist ebamõistliku pingutuseta aru saada ja selle järgi toimida.

Mõnikord nimetatakse üldarusaadavustõketena sõnu: üldkeele vaatevinklist keerulisi termineid, nagu *transmissiivne spongiformne entsefalopaatia*¹⁶. Kogemus näitab, et sellised juhtumid on üldarusaadavuses marginaalsed, sest kuuluvad erialavalda ja peavad seega kõnetama eeskätt eksperte. Ekspertid on aga oma valdkonna terminivaraga tuttavad ja raskustesse ei satu.¹⁷ Teised huvilised leiavad tihti seletusi (termini)sõnastikest ja kohati ka õigusaktist endast.

Parajaid pähkleid saab tihti krõbistada hoopis siis, kui säte peab leidma laiemat kõlapinda, eriti kui on tarvis kõnetada potentsiaalselt kogu ühiskonda, ja kasutatakse üsna tavalisi, igapäevaseid sõnu. Sel juhul võib osutada kõrgeks üldarusaadavustõkkeks hoopis keerukas lausestus.

Mõnikord võib see johtuda veidi suikunud valvsuses trafaretsuspüüdest. Kui olin üsna oma eelnõude toimetaja karjääri alguses, loodi vabatahtliku päästja kõrvale demineerimistöo vabatahtlik: abideminierija. Ehk ei olnud ma siis veel õigusakte niivõrd lugenud, et mul on siiani meeles ühe määruseelnõu säte, mis ei ole õigupoolest õigusaktis märkimisväärne:

- (e) Demineerimistööl osaleva abideminierija väljaõppel teadmiste ja oskuste omandamist kontrollib Päästeamet abideminierijaks saada soovija abideminierija baasväljaõppe lõpus läbiviidava arvestusega, enne isiku abideminierijaks arvamist.

Eelnõus oli eeskujulikult arvestatud kehtivat määrust, milles oli sarnane säte vabatahtliku päästja kohta:

- (f) Iseseisvalt ennetustööl ja koos päästeametnikuga päästetööl osaleva vabatahtliku päästja väljaõppel teadmiste ja oskuste omandamist kontrollib Päästeamet vabatahtlikuks päästjaks saada soovija vabatahtliku päästja esimese astme õppe lõpus läbiviidava arvestusega, enne isiku vabatahtlikuks päästjaks arvamist.¹⁸

Määruse sõnavalik sõltub mõistagi seadusest.¹⁹ See tõsiasi aga ei tähenda, et puht lausestuses ei oleks võimalik sellistel juhtudel õige pisutki lugemispingutust leevendada, kasutades samu sõnu. Nii jõudis näide e pärast toimetust Riigi Teatajasse sellisena:

¹⁶ Veterinaarseaduse § 61. Kuulsin seda terminit ühes ettekandes. Kuigi nüüdseks on kahjuks meelest lipsanud, millal ja kus, olen ettekandjale tänulik selle suurepärase näite jagamise eest.

¹⁷ Kui jätta välja juhtumid, kus õigusakti andja on kasutanud terminit, mida eksperdid ise ei kasutaks.

¹⁸ Siseministri 10. novembri 2010. aasta määrus nr 57 „Vabatahtliku päästja ja abideminierija kutsesobivuse nõuded isikuomaduste, füüsilise ettevalmistuse, väljaõppe ja tervises seisundi kohta ning nendele vastavuse kontrollimise tingimused ja kord ning väljaõppe ja arvestuse läbiviimise kord“. – RT I, 17.12.2022, 13, § 9 lg 1.

¹⁹ Sõnavaliku erinevus ei ole täiesti võimatu, kuid see eeldab vettpidavat põhjendust. Näiteks, kui kaaluda *abideminierijaks saada soovija* asendamist *abideminierija kandidaadiga*, ei saaks seda pidada õigustatuks üksnes lühiduse tõttu. Sellise asendusega ei võidaks adekvaatsuses ega üldarusaadavuses. Võit lakoonilisuses aga ei korvaks kaotust terminitrafaretsuses. Lausestuses on tihti rohkem manööverdamisruumi, eriti arvestades, keda peaks säte võimalikult hõlpsasti kõnetama – siin näiteks iga inimest, kes soovib abideminierijaks saada.

- (g) Enne kui Päästeamet arvab abidemineerijaks saada soovija abidemineerijaks, kontrollib ta abidemineeri väljaõppe lõpus arvestusega, kas soovija on omandanud vajalikud teadmised ja oskused.

Muidugi ei tulene üldarusaadavustõkkes alati trafaretsuspüüdest. On juhtumeid, kus on vaja lihtsalt reguleerida keerukaid üksikasju ja see tingib ka väljenduskeerde. Samuti võivad lugemispingutust süvendada õigusaktide erijooned, näiteks üld- ja erisätete koosmõju ning sätetevaheline viitamine, eriti kui viide kipub jääma pisut liiga napisõnaliseks²⁰.

Õiguskeel ei võida tõenäoliselt kunagi sõidab-tasa-üle-silla-auhinda. See ei ole aga kaugelki piisav, et järeldada, justkui õiguskeele mingil määral vajalik kohmakus²¹ välistaks võimaluse mudida sätteid siin-seal vähemalt õige pisut seeditavamaks. Samuti ei piirdu üldarusaadavus sätte endaga – asjatundjate ülesanne on seda selle adressaatidele ka üldkeeles selgitada²².

(Vastu)olulisusest

Kõik ALTÜ-põhimõtted on olulised, aga nagu näha, et igav ei hakkaks, räägivad nad üksteisele vastu ka. See ei ole üllatav, sest neil on erinev eesmärk. Katsetasin: kui nad ühte ruumi panna, imetlevad nad kõik esialgu eri seina.

Joonis. ALTÜ-põhimõtted

²⁰ [Normitehnika käsiraamatus](#) (lk 72) on selle kohta üks paljuütlev näide, mis mulle väga meeldib: „Käesoleva seaduse § 20 kohaldatakse ka §-s 40 sätestatud juhul.“

²¹ Laskumata üksikasjadesse, kui mõtisklen, kuidas inimesed üksteisest aru saavad, tundub mulle ikka, et keel armastab hingamisruumi: lugeja-kuulaja panust sõnumisse. Õiguskeel üritab suruda selle hingamisruumi nii väikseks kui võimalik ja võib sellega paratamatult kaotada osa sellest, mida kipume tajuma „loomulikuna“.

²² Kuigi see saab vaevu tulla üllatusena, leidis ka Mõttekoda Praxis* riigiasutustes selge keele kasutust uurides, et üks suurimatest suhtlustakistustest on õiguskeele kandumine asutuse ja inimese vahelisse suhtlusesse. See juhtub muidugi kõige lihtsamini õigusakti tsiteerides. Ei ole sugugi arusaamatu kõhklus, et õigusakti sõnastusest kõrvalekalle – õiguskeele tõlge üldkeelde – võib tekitada väärarusaama riski. Samas tasub küsida: kui kaalukas on see risk, kui alternatiiv on, et inimesel ei ole üldse võimalust aru saada? See mõttevälगतus patseerib aga hoopis sättest-sõnadeks-rada pidi, mistõttu pean ruttu teisele poole lonkima. Vt **J. Ester, M. Vainre**. [Riigiasutustes selge keele kasutust takistavate ja soodustavate tegurite väljaselgitamine](#). Kokkuvõte. Mõttekoda Praxis, 2019, lk 3.

Trafaretsus taotleb püsivust: muutumatust. Pilg suunatud minevikku, eeldab ta, et olnu on täiuslik. See võib, aga ei pruugi olla tõsi.²³ Üldarusaadavuse pilg seevastu piidleb tulevikku. Ta hoomab alati mingil määral muutumist, sest keel ja ühiskond pidevalt muutuvad. Talle ei lähe korda, kas keegi minevikus saab sättest aru. Ülemäära ei lähe talle korda ka see, kas keegi just nüüd ja praegu saab sättest aru. Tema tahab, et määramata ajal tulevikus – kasvõi igavesti – saadaks sättest aru, ja otsib seega mingil määral universaalpaindlikkust.

Adekvaatsus koos oma vasalli lakoonilisusega peaks vaatama justkui igale poole. Ta on ankurdatud kindla küsimuse külge ja peab seega leidma optimaalse sõnastuse konkreetnes olukorras. Ta ei saa eeldada, et optimaalne kattub minevikuga. Ka ei saa ta eeldada, et see jääb samaks tulevikus, sest küsimus – konkreetne olukord – võib muutuda. Silmanurga edasi- ja tagasivaade on olulised kontekstiks, et lahendada küsimus nüüd ja praegu. Ka ennetav säte lähtub olevikust: soovitakse hoida praegust sihti ja vältida kõrvalekaldeid.

Tihti paistab, et adekvaatsus ja lakoonilisus räägivad samuti teineteisele vastu. Mulle tundub, et see ainult näib nii. Vastassuunalised on täpsus ja lühidus: mida detailsemaks läheb säte, seda pikemaks see venib ja vastupidi. Kui ei täpsuses ega lühiduses unustata tabavust, saavad ka adekvaatsus ja lakoonilisus hästi läbi.

Takistusjooksust

Kuigi ALTÜ-põhimõtted vaatavad õigusloomeruumis eri seinu, ei ole see probleem, kui nad suudavad seljad kokku panna. Eelnõudest ja ka kehtivast õigusest on aga näha, et alati ei pruugi see hõlpsasti õnnestuda ja säte võib lihtsasti vajuda ühe või teise ALTÜ-põhimõtte poole kaldu. Põhjuseid on kahtlemata mitmeid, kuid õnneks on need põhjused enamasti meis endis.

Õpivõimelise õlul lasub teadmiskaal(ukus)²⁴. Teadmised, olgu nende olemasolu või olematus, tingivad selle, kuidas me end konkreetses suhtlusolukorras väljendame, ja seega ka selle, kui tulemuslik on suhtlus. Mõni teadmine võib juurduda teadvustamatuks nii, et alati ei tule selle pealegi, et keegi teine ei pruugi sama teada. Samuti on väga raske ette kujutada, kuidas oleks mitte teada midagi, mis on juba teada. Seetõttu on lihtne sattuda ka suhtlusraskustesse, sest me lihtsalt ei saa aru, miks teine ei saa aru, ja vastupidi.

Teadmiskaaluga peab sammu kohanemiskalduvus. Kui oleme pidevalt ümbritsetud kindlat tüüpi tekstidest ja suhtlusolukordadest – kindlast keelevariandist²⁵ –, harjume nii hästi ära, et ei pruugi alati arusaamatusriske aimatagi. Näiteks, kui igapäevasuhtlust kannab asutustevaheline ametikeel, võib see muutuda märkamatuks niivõrd loomulikuks, et kinnitab kanda eeldus, et see

²³ Kuna olud muutuvad, inimesed arenevad ja teadmised laienevad – kahesõnaga, *kontekst* muutub –, ei saagi tihti olla tõsi. Sellepärast avaneb tagasivaates rõõmustavalt palju parandamisvõimalusi, isegi kui sätte koostamise ajal võime olla veendunud selle optimaalsuses (ja see võiski olla optimaalne tollases kontekstis!).

²⁴ Ülle Leis* on nimetanud seda kalduvust *teadmise needuseks*. Arvan, et see on kõnekas, aga tahan siin rõhutada asjaloo erapooletut argisust. Ei õnnistus ega needus, ei kergus ega raskus: otsustavaks osutub püüd aimata, kas ja kus on teadmine olemas. * Vt Ü. Leis. [Tõlkes leitud Eesti: teadmise needus](#). – Postimees 12.09.2017.

²⁵ Ma ei tahtnud siinse üldistava mõttekäiguga hägustada terminit *allkeel*. Siiski mainin selle ära neile, kellele võib-olla aitab see assotsiatsioon maalida eredama pildi.

on sama tulemuslik ka asutuse ja inimese vahel. Taastoodame seda, mis meid ümbritseb. Ka väga igapäevaseid lühikesi sõnumeid saab väljendada mitmeti, näiteks:

(h) Vahendid puuduvad.

(i) Raha pole.

Ametikeeles tundub esimene olevat omandanud ametlikkusrõhu. Samas teistes olukordades võib see mõjuda hoopis teisiti. Näiteks, kui mõtleksin kinno minekut kaaludes, et vahendid puuduvad, võiksin rahapuuduse keskel olla rahul vähemalt sellega, et mul on huumorimeel säilinud. See näide on ilmne, kuid sama seaduspära imbub keelde ka märkamatumalt, näiteks:

(j) Käesoleva strateegia täistekst on lisatud antud kirjale.

(k) Vaata strateegia täisteksti kirja lisast.²⁶

Suhtluslühis tekib siis, kui on vaja väljuda kindlast suhtlussfäärist, näiteks asutustevahelisest kõnepruugist (j)²⁷ üldkeelde (k), aga keelevahendid jäävad vahetamata. Sama võib juhtuda suhtlussfääri sees. Näiteks tundsin seda, kui olin alles Siseministeriumisse tööle asunud ja juttu tuli SKA-st. Mis tuleb esimesena pähe? Sotsiaalkindlustusamet või hoopis Sisekaitseakadeemia? See, millega on rohkem kokkupuudet: see, mis on kogemuses aktiveeritum.

Selline kogemuskeel võib kirjutajal ja lugejal erineda, ning kui see jääb teadvustamata, on suhtlusjooksus jõutud taas veetakistuseeni. Treenides end pidevalt teadmiskaalu ja kohanemiskalduvust igal sammul teadvustama, on võimalik ka ALTÜ-põhimõtteid hõlpsamini sobitada ja tõkkeid ületada.

Ajud trenni

Kuidas end trennida – see on küsimus. Tegelikult juba vastasin sellele: pidevalt! ... Hea küll, alustuseks tasub mõelda näiteks sõnumi kolme üldtuntud tahu peale:

- 1) SISU – mida on vaja sätestada;
- 2) SIHTRÜHM – kes peaks sättest aru saama;
- 3) EESMÄRK – mida on vaja sättega saavutada.

Eesti keel on lahe: saame rääkida nii inimkeeles kui ka ebainimkeeles(?). Kes ei oleks vähemalt korra mõelnud, et „oleks ehk viimane aeg [---] lihtsas inimkeeles öelda, milles probleem“^{28?} Mina küll olen. Isegi mitu korda. Millegipärast ei teki see mõte kunagi siis, kui akvaariumikala mind kõõritab või juturoboti kood kolinal karile jookseb. Ja pole ka imestada, sest ma ei oota, et nad minu peale mõtleksid.

²⁶ [Kantseliitlik väljendus](#). – EKI teatmik. Eesti õigekeelsuskäsiraamat. Toim. P. Päll (peatöötaja), T. Paet, M. Langemets. Koost. P. Päll, M. Raadik, M. Langemets, T. Leemets, S. Mäearu, T. Paet, L. Risberg, A. Tavast. Eesti Keele Instituut 2022–. eki.ee/teatmik/. Vaadatud 01.01.2025.

²⁷ Kas seda ei nimetata kantseliidiks? Jah, see on hinnang sellisele keeikasutusele. Väljenduse hinnanguline kantseliitlikkus ei võimalda aga automaatselt järeldada, et see on võimetu saavutama oma eesmärgi. Sattusin kord üht lauset arutama. Küsisin, kas mu vestluskaaslasele ei tundu see veidi ... hakkasin ütlema *kohmakas*. Tema jõudis aga k-tähte kuuldes korraiski kõhklemata ette: *kantseliitlik!* Ja ta ütles midagi sellist: „Just, peabki olema, et [üks asutus] sellest aru saaks.“ Kuigi ma ei ole veendunud, et selgekeelsest väljendusest ei saadaks vähemalt sama hästi aru, olen ise näinud, kuidas on sõnastust, mida muus kontekstis käsitatakse kantseliidina, kuid mis ei tekitas asutusesiseses või asutustevahelises suhtluses pausigi, rääkimata mõistmisraskustest.

²⁸ Tagasiside Maksu- ja Tolliametile. **T. Raaper**. [Selge suhtlus Maksu- ja Tolliametis](#). – Õiguskeel 4/2017, lk 1.

Teistelt inimestelt aga just seda pidevalt ootamegi: et teine inimene peaks silmas, et ta ei räägi lihtsalt mingi suvalise tüübiga kuskilt ei-tea-kust, vaid just minuga. Sellepärast on selge sõnum sihistatud sõnum: kõneleda saab ka niisama, kõnetatakse kedagi. Nii ei ole „inimkeel“ inimese keel, vaid inimeste²⁹ keel – kohtumine keeleristis.

Mõte on lihtne, teostus raskem. Vaevalt on valdav tahe kirjutada säte, mis on ebaselge ja millest arusaamiseks peab kõvasti pingutama, kuigi ka selliseid juhtumeid tuleb ette. Pigem võib piirata väljendusvõimalusi sätte sihtrühma mitmelaadilisus – see võib olla isegi kõik Eesti elanikud. Samuti võib sättel olla mitu sihtrühma või mitu eesmärki, näiteks:

- (1) Sünni registreerimiseks esitab lapse seaduslik esindaja ühe kuu jooksul lapse sündimise päevast arvates sellekohase avalduse.³⁰

See säte ei pane tõenäoliselt ülemäära silma pilgutama – osalt kahtlemata seetõttu, et sünd ja selle registreerimine on tuntud asjad. Samas, kui kunstitunnis julgustatakse joonistama ennast, õdesid-vendi, koeri-kasse-kalu ja oma seaduslikku esindajat, tekitaksid ripsmed ilmselt veidi rohkem tuult.³¹

Selle sätte sihtrühmas ei ole aga ainult ema või isa: lapse seaduslik esindaja võib olla hoopis tema eestkostja. Eestkostja ülesandeid, sealhulgas sünni registreerimise kohustust, võib omakorda täita näiteks valla- või linnavalitsus. Samuti peab sama säte kõnetama perekonna-seisuasutusi: on vaja jälgida, et avalduse esitab õige inimene õigel ajal.

Mida laiem kõlapind on vaja saavutada või mida vähem on sihtrühma kohta teada, seda rohkem on vaja tunda iseend: oma teadmiskaalu ja kohanemiskalduvust. Samuti langeb sel juhul suurem rõhk väljendusselguse üldvõtetele. Ei ole tavapäratu rääkida eraldi õigus(normid)est ja õiguskeelest, eriti kui on vaja koondada põhitähelepanu just sisule või väljendusele. See on asjakohane – ei ole mõistlik samastada tähistajat tähistatavaga³² –, kuid teisest vaatevinklist osutub sama asjakohaseks tõdemus „õigus on keel“. Pole keelt, pole ka sätet.

Selgest meelest ja keelest

Kui küsimus peab leidma vastuse sõnades, peab meetod hõlmama selge keele põhimõtteid. Selguse ilmselgsus teeb selle ilmselgelt selgesti määratlematuks³³, kuid siiski leidub selge sõnumi keelespeasid, näiteks Eesti Keele Instituudi selge keele põhimõtted³⁴ või Euroopa Komisjoni kümme soovitus selgekeelseks tekstiks³⁵.

²⁹ Olgu vestluskaaslane väljas või sisimas, päris või kujuteldav.

³⁰ Perekonnaseisutoimingute seaduse § 23 lg 1.

³¹ Ja muidugi: üldkeeles ei levi ilmselt sugugi sama edukalt *sellekohased avaldused*.

³² Ferdinand de Saussure'i* terminid. Lihtsustatult võib siin öelda, et tähistaja on näiteks sõna *draakon*, mida saame kirjutada ja hääldada, ning tähistatav kujutlus, mis selle sõna nägemisel või kuulmisel meil peas tekib: kujutlus näiteks mingist mütoloogilisest sisaliku- või maontaolisest tiibadega olendist, nagu Ungari sarvsaba. * Vt **F. de Saussure**. Üldkeeleteaduse kursus. Tallinn: Varrak, 2017.

³³ Selgust on muidugi määratletud, sealhulgas nuputatud selguskriteeriume, aga kui mina ütlen „on selge“ ja sina ütled „ei ole selge“, võib meil mõlemal ikkagi õigus olla.

³⁴ [Selge keele põhimõtted. Meelespea](#). – EKI teatmik. Eesti õigekeelsuskäsiraamat. Vaadatud 03.01.2025.

³⁵ Euroopa Komisjon. [Kirjuta selgelt](#). Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 2011.

Leiame põhimõtteid, mida võib pidada üsnagi universaalseks, nagu vajadus mõelda tekst läbi ja keskenduda lugejale. Mida detailsemaks põhimõtted lähevad, nagu soovitus tuua esile tegija või eelistada omasõnu, seda enam joonistuvad välja õigusloome (keelelised) erijooned, sealhulgas umbisikulise tegumoe süsteemne levik ja (termini)ühtluse mõjuvõim sõnavaliku üle.³⁶

Säte jaguneb üldjuhul kaheks:

- 1) KUI – kirjeldatakse asjaolusid;
- 2) SIIS – määratakse kirjeldatud asjaolude esinemise korral oodatud teguviis.

Nii võib näidet l lihtsustatult lugeda: *KUI laps sünnib, SIIS tuleb see registreerida*. Asjaolusid võib aga olla palju rohkem ja teguviis mitmeastmeline. Nii võib olla vaja mahutada ühte lausesse väga palju väga tihedat teavet. Pika lõike loetavust aitavad leevendada näiteks loetelupunktid, kuid võib tulla ette ka olukordi, kus ei ole võimalik punkte kasutada või palju peab mahtuma punkti endasse.

Näiteks potsatas mulle postkasti kord määruseelnõu, millega oli vaja täpsustada, millal ja kuidas kantakse perekonnaseisuandmed avalduselt automaatselt rahvastikuregistrisse. Kuna see oli täiesti uus võimalus, oli vaja täpsustada ka kehtiva määruse reguleerimisala:

- (m)[Määrusega kehtestatakse nõuded perekonnaseisukannete (edaspidi *kanne*) tegemiseks, perekonnaseisuandmete parandamiseks ja muutmiseks ja kande väljatrüki edastamiseks ning säilitamiseks] ja turvalises veebikeskkonnas esitatud perekonnaseisutoimingu tegemise avalduse, milles esitatud andmete vastavust õigusaktides kehtestatud tingimustele on kontrollitud automaatselt andmekogude vahendusel, alusel perekonnaseisuametniku vahetu sekkumiseta tehtava kande (edaspidi *automaatkanne*) täpne kord ja tingimused.³⁷

Teades suurepäraselt, et meie nõunikud ei kirjuta sätteid suvaliselt, kiikasin seadusesse³⁸ ja pigistasin seejärel klaviatuurist:

(n) Määrusega kehtestatakse:

- 1) nõuded perekonnaseisukande (edaspidi ka *kanne*) tegemisele;
- 2) sellise kande tegemise kord ja tingimused, mille teeb rahvastikuregistri vastutav töötleja perekonnaseisuametniku vahetu sekkumiseta rahvastikuregistrisse turvalises veebikeskkonnas esitatud perekonnaseisutoimingu tegemise avalduse alusel, mille

³⁶ Huviline võib end kostitada näiteks Vabariigi Valitsuse 22. detsembri 2011. aasta määruse nr 180 „Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri“ [2. peatüki 2. jaoga](#) ja [normitehnika käsiraamatuga](#).

³⁷ Nurksulgudes tollal kehtinud sõnastus*, muu eelnõus kavandatud täiendus. * Regionaalministri 22. juuni 2010. aasta määrus nr 9 „Perekonnaseisukannete tegemise ning väljatrüki edastamise ja säilitamise kord“. – [RTL, 13.12.2022, 8, § 1](#).

³⁸ Nüüd pean taustaks tõepoolest tsiteerima perekonnaseisutoimingu seaduse [§ 7](#):

„(4¹) Kui perekonnaseisutoimingu tegemise avaldus on esitatud turvalises veebikeskkonnas ja esitatud andmete vastavust õigusaktides kehtestatud tingimustele on kontrollitud automaatselt andmekogude vahendusel, teeb rahvastikuregistri vastutav töötleja kande rahvastikuregistrisse perekonnaseisuametniku vahetu sekkumiseta.

(4²) Käesoleva paragrahvi lõikes 4¹ nimetatud kande tegemise täpse korra ja tingimused kehtestab valdkonna eest vastutav minister määrusega.“

andmete vastavust õigusaktides kehtestatud tingimustele on kontrollitud automaatselt andmekogude vahendusel (edaspidi *automaatkanne*);

3) nõuded perekonnaseisandmete parandamisele ja muutmisele;

4) kande väljatrüki (edaspidi *väljatrükk*) edastamise ja säilitamise kord.

Olen ma sellega rahul? Ja-ei-h! See on üks neist toredatest näidetest, kus mõlemad on tõsi. Miks aga tahtsin üldse ka piiranguil põgusalt peatuda? Mitte selleks, et näidata, või veel hullem, õigustada sõnastuskeerukust. Vastupidi: hoopis märkida, et isegi õiguskeelele omased piirangud ei kaota võimalust saavutada optimaalne säte selles konkreetsetes kontekstis, kuhu see säte peab sobituma.

Kontekstikaaludest

Sättelt tuleb küsida: „Mida sa vajad, et oma eesmärgi saavutada?“ Optimaalne säte ei saa valmida vaakumis – nii kaotab ta lihtsasti tasakaalu ja libastub. Mida siis teha? Kaaluda-kaaluda-kaaluda! Kuidas leida konkreetsetes sättes – selle konkreetse küsimuse lahendamiseks selles konkreetsetes kontekstis sellele konkreetsele sihtrühmale selle konkreetse eesmärgi saavutamiseks – optimaalne tasakaal? Mis jääb ALTÜ-põhimõtetest veidi peale, mis veidi alla?

Ma ei ole veel näinud, et selget õiguskeelt oleks võimalik saavutada kõigest hea õigusloome põhimõtete või kõigest normitehniliste nõuete või kõigest kirjakeele normi või isegi kõigest selge keele põhimõtete kaudu, sest kõik need normid-põhimõtted-suunised on kontekstiülesed. Säte nagu iga tekst on aga selle koostamise ajal elav asi ja ülesanne on kaaluda, mida ta eduks võiks kõige rohkem vajada.

Kes seda teab? Hea küsimus! Keeletoimetuses – ja ka paljudes teistes valdkondades – on küll seda, mida võib nimetada üldkehtivaks³⁹, sest nii on ühiskond üheselt kokku leppinud, näiteks õigekiri. Selle kõrval on aga märgatavalt ka seda, mis eeldab toimetaja kaalutusõigust. Kindlasti võimaldaks see huvitavat debatti, aga praegu piirdun väitega: optimaalne toimetust mitte ainult ei eelda, vaid ka nõuab subjektiivsust⁴⁰.

On tõsi, et oleme ühiskonnas leppinud kokku hulga põhimõteteid ja sätestanud osa ka õigusaktides. Iga põhimõtte ei pruugi aga osutada igas sättes samaväärselt mõjukaks või ka, nagu öeldakse andmeanalüüsis, statistiliselt oluliseks. Kokku on lepitud üldpõhimõtted. Kui aga mina võtan sätte ette, on mul ainulaadne võimalus kaaluda just seda sätet, ning toetudes oma toimetuspädevusele-kogemusele, otsustada, mida ja kuidas võiks olla optimaalne rakendada.

Teadlikkusest ja vastutusest

Kaalutusotsus eeldab teadlikkust: valmidust püüelda igal hetkel tervikpildi poole. See nõuab valmidust mõista kõiki vajadusi, mitte ainult keelelisi kitsamas mõttes. Kõike ei ole võimalik teada ega ette näha – see on selge. Pigem on määrav tunnetada kaalutledes vastutust, et ükski

³⁹ See ei tähenda, et kõrvalekalle ei oleks võimalik, vaid et seda kõrvalekallet käsitatakse reegli – mitte tava – rikkumisena.

⁴⁰ Tähtis on eristada subjektiivsust ja maitse-eelistust: kaalutledes võib jõuda järelduseni, mis ei ole kaalutlejale sugugi maitset mööda. Maitse üle ei saa vaielda, küll aga kaalutluskäigu üle.

argument – ükskõik kui heatahteline – ei nõuaks teadlikult suuri ohverdusi selles, mis aitab sättel oma eesmärgi saavutada.

Toimetajale tähendab see tihedat koostööd õigus- ja sisunõunikega. Samuti tähendab see pidevat arutelu ja küsimist. Mõnikord see tähendab, et olen nagu (kutsumata) kärbes, kes hiilib lähedale ja piniseb midagi taolist:

Mida see tähendab? Kas see on ikka nii? Kas siit ei saa kahte moodi aru? Kas sa sellele mõtlesid? Aga sellele? Mis ikkagi on see, mida sa tahtsid öelda? Ahah. Okei, aga sel juhul pigem niimoodi. Aga vaata, ma saan aru, et sina saad aru, aga mina ei saa aru ja mina pean ka aru saama.

Õigusloomes võib see tähendada ka keele kammitsemist: neutraalse, tihti võimalikult universaalse, igava ja isikupäratu sõnastuse leidmist. Mõnikord tähendab see ka kirjutaja erijoonte väljatoimetamist määral, mis ei tuleks teistes tekstides üldjuhul kõne allagi. See võib riivata kirjutaja tundeid, kui ta isekeskis järeldab, et on teinud midagi valesti.⁴¹ Minu kogemuse põhjal kulub õige-vale kaalumisele sätte toimetuses õige vähe aega: küsimus on optimaalsuses ning optimaalsuse saab saavutada kaaludes ja argumenteerides.

Ratsionaalsest arutelust ja koostöö(aja)st

Sätte sünd on justkui ühiskondliku koostöö mikrokosmos. Optimaalsuseks on vaja, et saaksime sätet ratsionaalselt ja sunnivõimuta arutada. Arutelu eesmärk peaks olema leida vastastikune mõistmine ja peale peaks jääma parem argument.⁴²

See nõuab paratamatult aega. Kiiresti? Saab õigekirjavead parandatud! Optimaalselt? Vaja on märkimisväärselt rohkem aega. Ei ole saladus, et eelnõu toimeetus on õigusloomeetappidest üks lihtsamaid vajaduse korral vahele jätta.⁴³ Ühest küljest seetõttu, et see on üldjuhul viimane etapp enne eelnõu ministriumist väljasaatmist, teisalt seetõttu, et toimetamata jätmise tagajärjed avalduvad paljuski aja jooksul, kaasa arvatud tulevastes õigusaktides⁴⁴.

Muidugi avalduvad ka teised probleemid tihti sammhaaval. Siiski võivad sisuküsimused juba eos torgata rohkem silma, sest suur osa arutelust on – õigustatult – keskendunud just sisule. Näiteks, kui kujutan end ette huvipoolena, köidaks mu tähelepanu tõenäoliselt eeskätt see, kuidas sätte mind mõjutab. Ma ei pruugiks eriti mõelda, kuidas keegi teine võiks seda sätet mõista või kas ta saaks sellest hõlpsasti aru või kui hästi see sobiks väljenduselt kehtivasse

⁴¹ Ennast piinata pole tarvis: saab küsida nii toimetaja kui ka toimetajalt!

⁴² Jürgen Habermasi* mudeli lihtsustatud kokkuvõte. Ma ei eita, et see on ideaalmudel, ja ma ei eita ka ebaratsionaalsete kokkulepete ega ebamugavate kompromisside olemasolu. * Vt nt **J. Habermas**. Theory of Communicative Action. Boston: Beacon Press, 1984.

⁴³ Eriti õnnetud on minu arvates juhtumid, kus eelnõu otsustatakse võtta vastu ja avaldada Riigi Teatajas toimetamata.

⁴⁴ Eesti Keele Instituudi teatmik on selle kohta väärt meeldetuletus: „Seaduses kasutatud terminid, sõnastus ja stiil mõjutavad nii poliitikute sõnavõtte, ministriumide koostatud juhiseid, ametnike kirjavastuseid inimestele kui ka ajakirjanike keelt, s.t et need mõjutavad kaudselt meid kõiki.“* Mitte ainult ei mõjuta õigusaktid aga muid tekste, vaid ka üksteist. Pole vähimatki raskust sattuda nõiaringsi „Aga selles õigusaktis on nii ...!“ ja ringelda ja ringelda ja ringelda ... Vt [Selge õiguskeel](#). – EKI teatmik. Eesti õigekeelsuskäsiraamat. Vaadatud 31.12.2024.

õigusesse ja õiguskeelde. Kui aga oleksin sätte koostaja, võiks mind paradoksaalselt painata ka suurem oht mõelda vajalik teadmiskaalu tõttu juurde.

Pole kahtlust, et õigus- ja sisunõunikud ning huvipooled mõtlevad väljendusele – muidugi mõtlevad! Sisu ja väljenduse tihe seotus ei võimaldakski muudmoodi toimida. Võib aga olla üsna keerukas – rääkimata ajamahukusest! – keskenduda korraga nii sisulisele kui ka väljenduslikule optimaalsusele, eriti kuna tõhusat ühiskonda iseloomustab spetsialiseerumiskalduvus. Sellepärast sünnibki optimaalne säte eeskätt koostöös.

Ma ei väida, et igas olukorras on üks sobilik toimimisviis. On olukordi, kus kiirus on muust määravam.⁴⁵ Väidan ainult, et abinõud pühitsevad tulemuse.⁴⁶ Üks teadmata autor on kunagi öelnud: „Demokraatia on komberdada aeglaselt õige otsuseni, mitte kihutada otse valeni.“⁴⁷ Kuidas ta ka välja ei kuku, säte peegeldab koostöö tõhusust ja kokkuleppeotsinguid nii ministriumis sees, asutuste vahel kui ka laiemalt ühiskonnas – teed eesmärgipüstitusest jõustumiseni.

Heast õigusloomest kah

Kuigi ei saa salata, et praktikas võib ühel või teisel põhjusel olla eelkirjeldatu rakendus raskendatud, ei tähenda see, et meil ei tasuks pidevalt hea õigusloome poole püüelda, sealhulgas otsida viise, kuidas menetlust lihvida ja bürokraatiat viilida. Seejuures ei piisa ainult ajast. Vaja on ka pädevaid koostöötajaid: nii õigus-, sisu- kui ka keeleeksperte. Samuti on vaja tahet: mitte ainult sätte koostamise kaasatute oma, vaid ka juhtkonna tahet⁴⁸ ja sotsiaalset tahet laiemalt, sealhulgas poliitilist. Peame koos pidevalt küsima: „Missugust õigusloomet me tahame?“⁴⁹

Ja kui sinagi peaksid asuma sätet valmistama, ja olles inimene, peaks sullegi mõnikord imbuma pähe mõte „Käib kah.“, siis õige ja kohe edasi: „Ja vajadusel jookseb kah! Ja vajadusel sõidab jalgrattaga ka! Ja paadiga! Ja suusatab! Ja kelgutab! Jne. Jne.“ Sest kui säte jõustunud, seisab tegelik siht alles ees: neid sätteid – neid saapaid-jalgrattaid-paate-suuski-kelke – on meil kui ühiskonnal vaja säteväliseks, eluliseks teekonnaks⁵⁰, et jõuda lähemale sellele, milleks need üldse lõime. Kaalutud, võimalikult selge õiguskeel on üks neist asjadest, mis toetab meid sammudes karkudest paremini.

⁴⁵ Igaüks saab siin mõelda näiteks oma lemmikkriisi peale. Jääb veel küsimus, mis liigitub kriisiks.

⁴⁶ Ei saa ka unustada, et asjaosaliste prioriteedid ja ootused ning ka arusaamad väljendustõhususest ja selle tähtsusest võivad erineda.

⁴⁷ Inglise keelest: „Democracy is a slow process of stumbling to the right decision instead of going straight forward to the wrong one.“ See ütlus ringleb internetiavarustes ja mul ei õnnestunud kahjuks selle algupära tuvastada. Tunnustus aga muidugi ka teadmata autori(te)le.

⁴⁸ Eriti seda ei maksa alahinnata. Näiteks leidis Mõttekoda Praxis* riigiasutustes selge keele kasutust uurides, et takistavate tegurite seas jagab oskuste ja hoiakutega esikohta organisatsioonikultuur, nagu asutusesisesed normid, protseduurireeglid ja laiemalt see, kui võrd „tähtsustatakse selget sõnumit ja suhtlust, kas sel on oma eestvedaja, kas seda tähtsustavad juhid“. Asutuse töökultuur ning hea õigusloome tähtsuse teadvustamine ja väärtustamine avaldavad samamoodi mõju eelnõude kvaliteedile. Vt **J. Ester, M. Vainre**. [Riigiasutustes selge keele kasutust takistavate ja soodustavate tegurite väljaselgitamine. Kokkuvõte](#), lk 3.

⁴⁹ Mitte jutluseks! Ühtse sihi (taas)avastamiseks ja meelespidamiseks.

⁵⁰ Või kui ei ole vaja, peame hakkama endalt küsima hoopis teistsuguseid küsimusi.